

Jak Polacy rozumieją serbską frazeologię, a jak Serbowie polską – na podstawie jednostek odnoszących się do podobnej rzeczywistości pozajęzykowej

How the Poles comprehend Serbian phraseology and how the Serbs comprehend Polish phraseology – on the grounds of the units referring to the similar situational context

Małgorzata Nawrocka-Żarnecka

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
ul. Fredry 10, 61-701 Poznań, Polska;
e-mail: malgorzata_nawrocka25@wp.pl

Abstrakt

Przedmiotem badań był problem rozumienia serbskiej i polskiej frazeologii odnoszącej się do tej samej rzeczywistości pozajęzykowej przez użytkowników języka polskiego i serbskiego. Relacje między językiem polskim i serbskim, jako należącymi do jednej grupy języków słowiańskich, są liczne i widoczne także na płaszczyźnie utartych połączeń leksykalnych. Frazeologia stanowi niezwykle bogaty zespół nieregularnych semantycznie związków wyrazowych, które odzwierciedlają specyficzne dla danego narodu wydarzenia, cechy ludzkie, stereotypy, zjawiska przyrody. Ta sama rzeczywistość pozajęzykowa może być w różnych językach różnie opisywana. Istotą rozważań jest to, w jaki sposób użytkownicy danego języka rozumieją jednostki nieobecne w ich kodzie językowym, czy są w stanie na podstawie znaczenia strukturalnego oraz charakterystycznej dla danego narodu wiedzy pozajęzykowej odkryć idiomatyczny sens spetryfikowanych połączeń leksykalnych.

Słowa kluczowe: język serbski; język polski; frazeologia.

Abstract

The subject of the research has been the issue of comprehending Serbian and Polish phraseology referring to the similar situational context by the native users of Polish and Serbian. The relations between Polish and Serbian which belong to the group of Slavic languages are frequent and visible as far as common lexical collocations are concerned. Phraseology constitutes enormously rich group of semantically irregular lexical phrases comprising specific for a given nation events, human features, stereotypes and natural phenomena. The same situational context may be differently described in different languages. The matter of the investigation has been to analyze in what way native users of a given language understand the units which do not occur in their language code, and if they are able to discover the idiomatic sense of formulaic lexical collocations on the grounds of structural meaning and extralinguistic knowledge typical for a given nation.

Keywords: Serbian language; Polish language; phraseology.

Przedmiotem moich badań był problem rozumienia serbskiej i polskiej frazeologii odnoszącej się do podobnej rzeczywistości pozajęzykowej przez użytkowników języka polskiego i serbskiego. Związki frazeologiczne, według klasycznego ujęcia Stanisława Skorupki, to stałe połączenia wyrazowe, pełniące „jako całość funkcje semantyczne, nie dające się sprowadzić do funkcji ich składników, inaczej mówiąc, znaczenia takich związków nie są sumą znaczeń ich składników” (1967: 6). Za Andrzejem Marią Lewickim przyjmuję, że frazeologizmy to „nieciągłe połączenia wyrazów, w jakimś stopniu nieregularne i utrwalone społecznie” (2003: 158). O odpowiedniej interpretacji spetryfikowanych połączeń leksykalnych decyduje więc nie ich znaczenie strukturalne, ale przede wszystkim świadomość językowa użytkowników, znajomość normy jako policzalnego zbioru frazeologizmów (Lewicki, Pajdzińska 2001: 315; Bąba 1989: 183–184). Frazeologia stanowi niezwykle bogaty zespół nieregularnych semantycznie związków wyrazowych, w których odbijają się specyficzne dla danego narodu wydarzenia, cechy ludzkie, stereotypy, zjawiska przyrody, a ta sama rzeczywistość pozajęzykowa może być w różnych językach różnie opisywana (Lewicki, Pajdzińska 2001: 321–333). Wydaje się zatem ciekawym problemem to, w jaki sposób użytkownicy danego języka rozumieją jednostki nieobecne w ich kodzie językowym, czy są w stanie na podstawie znaczenia strukturalnego oraz charakterystycznej dla danego narodu wiedzy pozajęzykowej odkryć idiomatyczny sens spetryfikowanych połączeń leksykalnych.

Relacje między językiem polskim i językiem serbskim jako należącymi do rodziny języków słowiańskich są liczne i widoczne także na płaszczyźnie frazeologii. Połączenia leksykalne mogą wskazywać na ekwiwalencję zarówno pod względem semantycznym, jak i formalnym, przykładowo: *rzucić perły przed wieprze* ‘czynić wobec kogoś coś, czego nie potrafi zrozumieć; proponować, prezentować komuś coś wartościowego, czego nie jest w stanie właściwie ocenić i docenić’ (TL) i *bacati bicere pred svinje* ‘davati nekome ono što ne zaslužuje, ne zavređuje, što on neće umeti da ceni, čije vrednosti nije svestan, govoriti nešto lepo nekome koji to ne razume’ (OS 41), mogą także różnić się nieznacznie składem leksykalnym, ale mieć identyczne znaczenie, np.: *przyjść na gaszenie świec* ‘przyjść na koniec mszy, nabożeństwa, bardzo się spóźnić’ (WSFzP 42) – *doći na amen* ‘pojavit se na kraju nečega’ (OS 18). Istotną część frazeologii stanowią charakterystyczne dla każdego z tych języków jednostki leksykalne, które nie mają wzajemnych odpowiedników, jak polskie: *moherowe berety* ‘lekceważące określenie starszych, wierzących ludzi, przywiązanych do tradycyjnych, katolickich i konserwatywnych wartości (głównie starszych kobiet słuchających Radia „Maryja”)’ (TL), serbskie: *brat po mleku* ‘onaj koga je doila ista žena’ (OS 80, *brat po mleku* ‘ktoś wykarmiony piersią przez tę samą kobietę’¹) czy *vaditi*

¹ Wszystkie literalne tłumaczenia serbskich frazeologizmów oraz ich znaczeń pochodzą od autorki artykułu.

fleke ‘otklanjati mamurluk, otklanjati posledice preteranog konzumiranja alkohola obično ujutro’ (OS 91, *usuwać plamy* ‘leczyć kaca’). Utarte połączenia słowne mogą w końcu składać się z zupełnie innych komponentów, ale mieć podobną semantykę: *wyciągnąć kopyta* ‘umrzeć’ (TL) i *baciti kašiku* ‘umreti’ (OS 415, *rzucić łyżkę* ‘umrzeć’). Te ostatnie czynię tu przedmiotem moich rozważań.

Podstawą rozpoczęcia badań był wybór jednostek paralelnych semantycznie, ale jak najbardziej odmiennych strukturalnie. Tak ustalone kryteria powodują jednak powstanie istotnego problemu – trudno mówić o ekwiwalencji semantycznej frazeologizmów w przypadku znacznych różnic formalnych. W efekcie jednostki mogą różnić się sposobem obrazowania, powodować powstanie innych asocjacji pozajęzykowych (Basaj 1982: 159–165). Biorąc pod uwagę istnienie dystynktywnych cech ekwiwalentnych związków frazeologicznych – różnice stylistyczne, nacechowanie emocjonalne lub ekspresywne – należy zaznaczyć, że rzeczywistość pozajęzykowa jednostek idiomatycznych (podobnie jak leksykalnych) nigdy nie jest identyczna (Rytel 1982: 71–74).

Podstawą analizy były ankiety zawierające 10 kanonicznych jednostek – 7 zwrotów i 3 wyrażenia. Jedna zawierała przetłumaczone literalnie na język polski frazeologizmy serbskie, dla których źródłem ekscerpcji były *Frazeološki rečnik srpskog jezika* autorstwa Đorđe Ostaševića (OS) oraz internetowy słownik slangu vukajlija.com (Vuk). Do drugiej weszły polskie semantycznie analogiczne odpowiedniki wyekscerpowane z polskich słowników frazeologicznych (m.in. z *Wielkiego słownika frazeologicznego PWN z przysłowiami* w opracowaniu Anny Kłosińskiej, Anny Stankiewicz i Elżbiety Sobol – WSFzP, *Popularnego słownika frazeologicznego* Stanisława Bąby i Jarosława Liberka wydanego w wersji elektronicznej – TL, *Wielkiego słownika frazeologicznego języka polskiego* Piotra Müldnera-Nieckowskiego – Müld) i przetłumaczone, również literalnie, na język serbski. Najczęściej nie uwzględniałam wariantowości, tj. wybierałam zwykle jedną postać frazeologizmu. Ankiety zawierały pytania otwarte, w których badani zostali poproszeni o wpisanie, co według nich mogą oznaczać podane frazeologizmy. Informacje dodatkowe dotyczyły płci, wieku (grupa najmłodsza: poniżej 18 lat, średnia: 19–35, starsza: 36–55, najstarsza: 56 i więcej) oraz wykształcenia (podstawowe, zawodowe, średnie i wyższe). Formularze w formie papierowej oraz elektronicznej rozpowszechniłam odpowiednio wśród polskich i serbskich respondentów w sposób bezpośredni oraz za pomocą Internetu. Badanie spotkało się z dużym zainteresowaniem, zwłaszcza w grupie 19–35 lat, co niewątpliwie wynika z najczęstszego korzystania przez nią z serwisów internetowych. Uzyskałam 170 ankiet wypełnionych przez Serbów oraz 164 przez Polaków, przy czym trzeba zaznaczyć, że w obu wersjach około 5–10% spośród wszystkich otrzymanych wyników stanowiły odpowiedzi typu: *nie wiem* lub pozostawiono puste miejsce. Niestety nie udało mi się osiągnąć zaplanowanego poziomu zróżnicowania respondentów pod względem wieku oraz wykształcenia. Po stronie serbskiej ankietę wypełniło 80% kobiet, 90% osób w średniej grupie wiekowej oraz ponad

70% z wyższym wykształceniem i niecałe 20% ze średnim. Po stronie polskiej: 55% kobiet, 85% w średniej grupie wiekowej oraz 85% z wyższym i niecałe 20% ze średnim wykształceniem.

Z analizy zebranego materiału wynika, że właściwe odczytanie sensu niektórych frazeologizmów nie sprawiało trudności ani po stronie serbskiej, ani polskiej na co wpływ mogło mieć wykształcenie respondentów (średnie lub wyższe), zwykle nie zależało to natomiast od ich płci i wieku. Przeważnie jednak kryteria te nie miały wpływu na trafność wyników, w związku z czym nie brałam ich pod uwagę podczas analizy, poza niektórymi specyficznymi przypadkami. Najczęściej po jednej i drugiej stronie pewien procent odpowiedzi (zwykle mniej niż 50%) pokrywał się z normatywnym znaczeniem jednostki, natomiast kilka polskich i serbskich jednostek nie miało ani jednego trafnego rozwiązania.

1) **Dostać wróbla** (*dobiti vrapca* ‘ne dobiti ništa’ OS 116) – *dobiti smokvu* (*dostać figę* ‘zupełnie nic nie dostać’ Müld 219)

Wśród polskich respondentów trafnej odpowiedzi: *nic nie dostać, zostać oddalonym z kwitkiem* udzieliło około 7% osób. 49 respondentów wskazało na wyniki bliskie semantycznie, zgodne z symboliką wróbla jako czegoś o małej wartości (Kopaliński 2006: 488): *dostać coś małego, niewielkiego, bezwartościowego, buba, nieudany prezent, mniej niż się spodziewaliśmy*, co dało niecałe 35% wszystkich odpowiedzi. Najczęściej podawanym znaczeniem (prawie 40%) było: *ześwirować, oszaleć, znikować, dostać szału, mieć kręcka, bzika, kuku na muniu*. Odpowiedź taka może wynikać z podobieństwa składniowego z potoczną, wielokształtną jednostką *dostać świra, kota* ‘zwariować, stracić zmysły, zgłupieć’ (WSFzP 77) lub bliskości leksykalnej z frazeologizmem z gwary poznańskiej *dostać gila* ‘zwariować’ (SGMP b.r.). Za drugą interpretacją przemawia fakt, że ankieta była rozpowszechniona w dużej mierze wśród mieszkańców Poznania lub okolic. Pozostałe odpowiedzi (ok. 20%) to: *dostać coś milego, małego, ale porządne, gratis, prezent, kieszonkowe, złapać małą szansę*, itp. oraz *dostać kopa tj. siły do działania, zastrzyk energii*.

Z serbskich respondentów odpowiedzi zgodnej lub podobnej do właściwej semantyki jednostki *dostać figę* udzieliło około 20% osób. Tak niewielki wynik dziwi o tyle, że sami ankietowani podkreślali podobieństwo do serbskiego zwrotu *dobiti šipak* ‘ne dobiti ništa, ostati bez očekivanih rezultata, biti prevaren, izigran’ (OS 1040, *dostać owoc dzikiej róży* ‘nie dostać nic, zostać bez oczekiwanych rezultatów, być oszukanym, przegranym’). Najczęściej występującym wynikiem (30%) było: *dostać coś dobrego, słodkiego, szansę, prezent, pochwałę, odnieść sukces, mieć szczęście, zostać nagrodzonym*. Może to wynikać z popularności owoców figowca na Półwyspie Bałkańskim. Blisko 20% ankietowanych wskazało na: (*soczysty*) *pocałunek, sex, miłość* oraz *mieć, dostać siniaka, śliwę pod okiem, krwiaka, malinkę, dostać klapsa, zostać uderzonym* – zapewne ze względu na skojarzenie z silnie barwiącym na fioletowo owocem. Pozostałe odpowiedzi mają odcień negatywny: *zostać zwolnionym, dostać wypowiedzenie, jedynkę w szkole, znaleźć się w niekorzystnej sytuacji, dostać kosza, zostać odrzuconym* itp.

2) ***Odwieść, nosić majtki na kiju*** (*odneti, nositi gaće na štapu* ‘materijalno propasti, ostati bez igde ičega, izgubiti svu imovinu; naći se u nevolji’ OS 135) – ***otići sa torbama*** (*pójsć z torbami* ‘zubożeć, stać się nędzarzem’ TL)

Analiza zwrotu dała jedne z najbardziej zróżnicowanych odpowiedzi w całej ankiecie. Polscy respondenci, którzy odgadli lub podali bliskie znaczenie zwrotu: *zostać bez niczego, pójść z torbami, być splukanym, nic nie mieć, bieda, zostać z niczym, zostać na lodzie*, stanowili zaledwie 4,5% (6 osób, wyłącznie kobiety z wyższym wykształceniem). Najczęściej pojawiające się rezultaty, stanowiące ok. 27% to: *upubliczniać swoje życie, obnosić, afiszować się z czymś, z prywatnymi sprawami, chwalić się czymś (niechlubnym), manifestować coś, nie mieć nic do ukrycia, chęłpić się, przechwalać się wyczynami w łóżku, być szczerym, nie szanować intymności, mówić zbyt wiele, a także obgadywać, plotkować*. 21 badanych skojarzyło zwrot z odпочzynkiem: *odprężyć się, pozbyć się zahamowań, być totalnym luzakiem, mieć wszystko w pompce, relaks, wakacje, plaża*, a 22 osoby ze stosunkiem seksualnym: *być rozwiązłym, rozpustnym, lekkich obyczajów, bezpieczny seks, rozwiązła kobieta (łakome podbrzusze), latawica, puszczać się, bzykać się na prawo i lewo, stracić dziewictwo, pójść na całość, sex*. Pod wpływem skojarzeń ze związkami frazeologicznymi *biała flaga* ‘znak poddania się lub propozycji zawarcia pokoju’ (WSJP int b.r.) oraz potocznym *zawiesić coś na kołku* ‘przestać się czymś zajmować, interesować’ (WSFzP 175), pojawiły się odpowiedzi: *zawiesić korki na kiju, zakończyć karierę, porzucić zamiary, zaprzestać czegoś, odłożyć coś na później* – 15 osób oraz *biała flaga, poddać się, kapitulować* – 11 badanych. Blisko 10% odpowiedzi wskazywało na znaczenie bliskie strukturalnemu: *odsłaniać za dużo, obnażyć się, być ekshibicjonistą, być bezdomnym nudystą, ściągnąć gacie, nie nosić bielizny, swoboda w ubieraniu*. Pozostałe, nieliczne interpretacje: *śmierdzieć, coś cuchnie, pranie, suszyć na sobie, pozbyć się czegoś niepotrzebnego, problemu, pozbywać się niechcianej rzeczy*.

Wśród serbskich respondentów nikt nie odkrył właściwego znaczenia zwrotu. 95% odpowiedzi wskazało na znaczenie bliskie strukturalnemu: *wyprowadzić, przeprowadzić się, odejść, uciec, opuścić jakieś miejsce lub kogoś, zniknąć, odejść na zawsze, odejść z dobytkiem, ze wszystkim, z pełnymi rękoma*. Część badanych podkreślała pozytywny lub negatywny charakter zmiany lokalizacji: *odejść szczęśliwym, zadowolonym, odejść skądś złym, odejść z pustymi rękoma, ze swoimi problemami i troskami, z nierozwiązanymi emocjami*. Pojawiły się także odpowiedzi: *złodziej, ukraść coś* (7 osób) oraz pojedyncze: *ogromne straty, koniec jakiegoś okresu w życiu, zabijać krokodyle* – zapewne przez skojarzenie z torebką z krokodylęj skóry.

3) ***Przeszła baba z ciastkami*** (*prošla baba s kolačima* ‘sad je kasno, gotovo je, završeno je’ OS 22) – ***senf posle ručka*** (*musztarda po obiedzie* ‘rzecz spóźniona, nieaktualna’ TL)

W polskiej wersji ankiety trafnej lub bliskiej odpowiedzi: *stracić (dobrą) okazję, coś przeszło koło nosa, przypało, po wszystkim, obejść się smakiem* udzieliło

60% respondentów. Właściwa interpretacja prawdopodobnie nie stanowiła dużej trudności ze względu na rolę składu leksykalnego, a zwłaszcza komponentu werbalnego. Właściwe odczytanie sensu wydaje się zależeć od pewnej umiejętności logicznego skojarzenia leksemu z rzeczywistością pozajęzykową. Częste były asocjacje o konotacji pejoratywnej: *nęcić kogoś, zawracać głowę, narzucać komuś radę, odwracać uwagę, narobić komuś apetytu, niedosyt, szczęście poszło w zapomnienie, będzie nieszczęście, problemy, coś ważnego, zbankrutować, spotkać kogoś chytrego, gaduła, plotkara* (25 osób). Odpowiedzi obrazujące odczucia pozytywne (poniżej 10%) to m.in.: *dobre wieści, dostać nagrodę, coś słodkiego, coś ładnie pachnie, trafiła się okazja* oraz zaskakujące skojarzenie z atrybutem kobiecości (7 osób): *baba z wielkimi cyckami, kobieta z dużym biustem, ciastka, czyli duże doje*.

Właściwą semantykę wyrażenia *musztarda po obiedzie* podało zaledwie 14, czyli około 10% serbskich ankietowanych. Wskazywane znaczenia to: *późno, w złym czasie, spóźnione*, a także fraza *kasno Marko na Kosovo stiže* ‘opóźniona reakcja, jest już za późno’ (Vuk b.r.)². Najczęstsze wyniki (45%) oznaczają nadmiar czegoś, przesadzanie z czymś: *za dużo czegoś, coś niepotrzebnego, przesadzanie w czymś, w przyjemnościach, chciwość, być nienasyconym, zachłannym, chcieć więcej, nie mieć dosyć, nieumiarkowanie, obżarstwo*, a także zwrot *tražiti hleba preko pogače* ‘tražiti više nego što treba, biti neskroman’ (OS 994, *szukać chleba po torcie* ‘szukać więcej niż potrzebne, być nieskromnym’). Blisko 35% odpowiedzi wskazuje na znaczenie negatywne: *coś złego (po czymś dobrym), coś bryzdkiego się przydarzyło, nieoczekiwane wydarza się coś złego, kara po czymś dobrym, zła wiadomość, coś co psuje jakieś piękno, wrażenie, uczynić życie gorzkim, zła kolejność, coś nieprzyjemnego zamiast deseru, zepsuć, zrujnować coś, obiad, zła kucharka, zepsuć przyjemność, coś niezwiązanego ze sobą, nieporozumienie, nudności*. Niewielka część ankietowanych (ok. 8%) miała pozytywne asocjacje: *dodatek do czegoś, deser, kawa po obiedzie, spadek, śmietana na torcie*.

4) **Nosić czyjaś brudną bieliznę** (*iznositi (neciji) prljav veš* ‘govoriti o nekome ružne stvari’ OS 101) – *vešati pse na nekome* (*wieszać psy na kimś* ‘obmawiać, oczerniać, szkalować kogoś’ WSFzP 356)

Po stronie polskiej wystąpiło najwięcej asocjacji negatywnych. Część interpretacji charakteryzowała podmiot, który miałby wypełnić puste miejsce przeznaczone dla rzeczownika osobowego, jako celowego sprawcę niekorzystnej sytuacji, a część jako odbiorcę nieprzyjemności wywołanych przez kogoś. Jedynie 4 osoby odpowiedziały zgodnie z normatywnym znaczeniem zwrotu: *plotkować o kimś, obgadywać innych, roznosić plotki*. Blisko 20% respondentów wskazało na podobną semantykę: *wtrącać się w cudze sprawy, przesadnie interesować cudzym*

² Etymologia frazy według serwisu vukajlija.com jest taka, że królewicz Marko, serbski bohater narodowy, uważany za zbawcę, nie dotarł na czas na bitwę na Kosowym Polu, co zaważyło o przegranej narodu serbskiego. Stąd znaczenie frazeologizmu, że ktoś przybywa pełen entuzjazmu, lecz spóźniony, już nikomu niepotrzebny.

życiem, wywlekać czyjeś problemy. Prawie połowa interpretacji to: *brać na siebie czyjeś problemy, załatwiać za kogoś jego sprawy, odpowiadać za czyjeś błędy, pracować czyjeś brudy, wykonywać za kogoś brudną robotę, ponosić konsekwencje cudzych czynów, być od kogoś zależnym, podporządkowanym, służalczym wobec kogoś* itp. Odpowiedzi o charakterze neutralnym opisują przeważnie umiejętność empatii: *wchodzić w czyjąś rolę, widzieć coś z czyjegoś punktu widzenia, być czyimś powiernikiem, znać kogoś dobrze, znać czyjeś tajemnice* (11 badanych). Pozostałe, mniej liczne wyniki, wskazują na asocjacje odzieżowe: *fetysz, lubić się przebierać, zbok, ubierać się niestosownie* lub na brak higieny, biedę, brak godności bądź niedbalstwo, a nawet Cyganów (po 1 odpowiedzi).

Po stronie serbskiej pytanie o zwrot *wieszać psy na kimś* sprawiło bodajże najwięcej problemów interpretacyjnych, o czym świadczy 30 pozostawionych pustych miejsc oraz największa liczba odpowiedzi typu *nie wiem*. Na właściwy trop trafiło 10 osób: *oskarżyć kogoś fałszywie, oszczerstwa, obgadywać kogoś, kłaść czyjś obraz, przypisywać złe rzeczy, krytykować, przypisywać błędy, mówić źle o kimś*. Nieco więcej odpowiedzi wskazywało na bliskość semantyczną ze znaczeniem normatywnym: *obwiniać kogoś, zrzucać winę na kogoś, zemścić się, nienawidzić kogoś, pokonać, nie szanować, przeklinać kogoś, odnosić się źle, obrażać*. Największa liczba odpowiedzi (blisko 25%) odnosi się do przemocy fizycznej: *tortuować, robić coś złego komuś, poniżać, atakować, prześladować, krzywdzić, skakać komuś po głowie*, przy czym trudno ocenić, czy wynika to z odczytania sensu strukturalnego, czy z wiedzy historycznej respondentów – etymologia zwrotu wiąże się bowiem ze średniowieczną praktyką wieszania przestępców razem z psem (Kopaliński 2006: 320). Bliskie znaczeniu literalnemu są odpowiedzi charakteryzujące wykonawcę czynności: *być złym człowiekiem, zezłoszczonym, bezwzględny, nieczułym, bardzo silny*. Pozostałe, najczęstsze asocjacje wskazują na różne rodzaje agresji, zwłaszcza psychicznej: *utrudniać komuś życie, przerzucać problemy na kogoś, wykorzystywać, obciążać czymś, pracą, dorzucać obowiązki, przerzucić swoją pracę na kogoś, oszukiwać, zwodzić kogoś* (ok. 20%).

5) **Cygański rok** (*ciganska godina* ‘vrlo dugo vreme’ OS 110 – *ruski mesec* (*ruski mesiac* ‘długi okres, czas przeciągający się w nieskończoność, brak terminu’ Müld 396)

W polskiej ankiecie wyniki zgodne z normatywnym znaczeniem wyrażenia: *długi, bardzo długi czas* stanowią około 20% wszystkich odpowiedzi. Takie rozwiązanie wskazywali najczęściej mężczyźni z wyższym wykształceniem. Pozostałe odpowiedzi dzielą się na cztery najliczniej reprezentowane grupy (również po mniej więcej 20% każda). Do pierwszej z nich zaliczyłam asocjacje związane z odpoczynkiem, przyjemnościami i szczęściem: *rok wesoły, szczęśliwy, bogaty, urodzajny, beztroski, pełen zabawy, kolorowy, wakacje, rok pełny w wydarzenia i niespodzianki, bez pośpiechu, czas rozpusty, laba, dziekanka, rok z większą liczbą dni wolnych od pracy niż roboczych, pić ciągle*. Grupa druga to odpowiedzi

typu: *wariacki, szalony, zwariowany rok*, podkreślające raczej pozytywny aspekt tego okresu. Do zbioru trzeciego zaliczyłam asocjacje związane z szeroko pojętą zmianą lokalizacji, zarówno w znaczeniu pejoratywnym, jak i nobilitującym: *rok podróży, przewodządek, tułaczki, włóczęgi, koczowania, być na walizkach, w rozjazdach*. Ostatnia grupa to odpowiedzi odnoszące się do zdecydowanie negatywnych sytuacji życiowych: *zły, pełen nieszczęść, dziwny, stracony, oszukany, biedny, cienki, nieuczciwy, złodziejski, rok nędzy, rok, w którym były podwyżki, rok nielegalnej pracy za granicą, kijowa muzyka*. Wskazane grupy odpowiedzi odzwierciedlają ukształtowane w kulturze, dość zróżnicowane stereotypy Cyganów i reprezentowanych przez nich stylów życia. Potwierdzają to słowa Marty Zambrzyckiej:

z jednej strony są Cyganie fascynującą społecznością wolnych, rozśpiewanych wędrowców, zachwycających barwnym strojem i bogatą biżuterią, z drugiej stanowią marginalną grupę nędzarzy, mroczną, tajemniczą i niebezpieczną społeczność trudniącą się czarami i kradzieżą. [...] dominującym w potocznej świadomości wydaje się być [sic!] wizerunek negatywny, przedstawiający Cygana jako złodzieja, oszusta, lenia, człowieka «ciemnego», tajemniczego. Nie należy jednak zapominać o obrazie przeciwnym – charakteryzującym Cygana jako muzykanta, artystę, człowieka wolnego (2012).

Niemal wszystkie te wyobrażenia udało się odnaleźć w odpowiedziach ankietowych.

W serbskiej wersji uzyskałam jedynie 120 odpowiedzi, wśród których trafne znaczenie podały zaledwie 4 osoby. Najczęściej pojawiające się rezultaty (prawie 25%) miały związek z niskimi temperaturami powietrza w części terytorium Rosji: *chłodny, zimny miesiąc (czas), zima, grudzień*. Prawdopodobnie brak odpowiedniego sprecyzowania przeze mnie tłumaczonej jednostki spowodował, że blisko 20% ankietowanych skojarzyło frazeologizm z księżycem: *pełnia księżycyca* (najliczniej), *młody księżyc, czyste niebo*³. Może to być także efektem asocjacji z radzieckimi lotami księżycowymi, zwłaszcza że pojawiły się również pojedyncze odpowiedzi nawiązujące do symboliki ZSRR: *czerwony miesiąc, sierp*. Kolejne odpowiedzi, podobnie jak w polskiej ankiecie, opierają się głównie na stereotypie narodowościowym (prawdopodobnie internacjonalnym): *czas picia alkoholu, czas świętowania, picia, być pijanym, miesiąc dla wódki, powód do opijania, czas, kiedy się więcej pije* (10 osób) lub stereotypach indywidualnych (15 osób): *zły, krwawy, przeklęty, męczący, trudny miesiąc, niewola, niepomyślny czas, kłamstwo, oszustwa*. Pozostałe, pojedyncze, ciekawe odpowiedzi to: *Putin, ruskie święto, patriota, miesiąc miodowy, miesiąc zmian, najlepszy, ładny, wielki dar, coś solidnego, trwałego, wielki sukces*.

Według Małgorzaty Jaracz, frazeologizmy i przysłowia pełniące funkcje „mikrotekstów kultury (...) predestynowane są do analizy stereotypowej. Deszy-

³ Słowo *mesec* – *miesiąc*, podobnie jak w języku polskim, oznacza zarówno jednostkę czasu, jak i księżyc. W przeciwieństwie do polskiego, znaczenie drugie nie jest recesywne.

frowanie przysłów wymaga nierzadko wiedzy pozajęzykowej, rozważenia tych wszystkich czynników, których nie da wydobyć się z ich linearnej, powierzchniowej struktury” (2003: 115). Badaczka podkreśla „wysoką dyspozycyjność przysłów jako nośników treści stereotypowych” (2003: 116). Transpozycja jednostek *cygański rok* i *ruski miesiąc* do innego kodu językowego powoduje, że zatarte w procesie komunikacji stereotypy związane z komponentami określającymi narodowość stają się dominantą semantyczną jednostek i mają istotny wpływ na wynik interpretacji.

6) **Rzucić żelazkiem** (*baciti peglu* ‘żargonski izraz za nekog ko povraća’⁴) (Vuk b.r.) – **pustiti pauna** (*puścić pawia* ‘zwymiotować, wymiotować’ TL)

Zarówno w ankiecie polskiej, jak i serbskiej nikt nie wskazał semantyki zgodnej z normatywną. Większość polskich odpowiedzi to asocjacje związane głównie z agresją werbalną, ale i z fizyczną. Najczęściej (ponad 20%): *zdenerwować się, wkurzyć* oraz (20%): *nakrzyczeć na kogoś, przygadać komuś, mocny argument, użyć ważnego argumentu, nienawidzić kogoś, wypalić z grubej rury*⁵, *wytoczyć ciężką broń, działa, powiedzieć komuś ciężka prawdę w oczy, powiedzieć coś dosadnie, dolać oliwy do ognia*⁶, *włożyć kij w mrowisko*⁷. Bardzo często, prawdopodobnie ze względu na identyczny schemat składniowy i komponent werbalny, wystąpiło skojarzenie z potocznym frazeologizmem *rzucać, rzucić mięsem*⁸ (bliisko 20%): *rzucić mięsem, zakląć*. Przemoc fizyczną reprezentują odpowiedzi (14 osób): *zaatakować, uderzyć, rzucić czymś ciężkim, zrobić komuś krzywdę*. Również dość liczne są asocjacje związane z gospodarstwem domowym czy relacjami rodzinnymi (16 osób): *zbuntować się, lekceważyć obowiązki, krnąbrna żona, odstąpić od realizowania domowych obowiązków, konkubinat, wulgarne wkurwić się na męża, wkurzona Pani domu*. Pozostałe, jednostkowe interpretacje wiążą się z wysoką temperaturą żelazka: *wyskoczyć z gorącym tematem, rzucać gorące newsy*.

Mieszkańcy Bałkanów odpowiadali najczęściej zgodnie ze skojarzeniem z potocznym serbskim zwrotem *pustiti goluba* ‘kulturalan naziv za prdnuti’ (Vuk b.r., *puścić gołębia* ‘puszczać gazy’): *pierdnąć, puścić gazy, puścić gołębia* (45% wyników). Wpłynęła na to identyczna składnia i komponenty należące do jednego pola semantycznego nazw ptaków. Ciekawe jest to, że wystąpienie asocjacji związanych z następstwem innego rodzaju niedogodności gastrycznych nie wpłynęło

⁴ Frazeologizm potoczny, stosowany przez najmłodszych użytkowników języka serbskiego.

⁵ *Strzelać, strzelić, wypalić z grubej rury* ‘mówić wprost i dosadnie rzeczy niedelikatne, nieprzyjemne; używać przesadnych, demagogicznych argumentów; wyrażać się w sposób dosadny’ (TL).

⁶ *Dolać, dolewać oliwy do ognia* ‘podsycić czyjś gniew, czyjś oburzenie, podniecić, podjudzić; jeszcze bardziej zaostrzyć jakąś sytuację, zwiększyć napięcie jakiegoś konfliktu’ (TL).

⁷ *Włożyć kij w mrowisko* ‘wywołać zamieszanie, poruszenie, powodować ostre polemiki wokół czegoś’ (TL).

⁸ *Rzucić, rzucać mięsem* ‘wyrażać się ordynarnie, mówić wulgarne wyrazy, przekleństwa’ (TL).

jednak na skojarzenie bogatego ubarwienia ptaka z treścią żołądkową. Kolejna, liczna grupa (ponad 25%) to asocjacje związane z symboliką komponentu nominatywnego – próżność, duma (Kopaliński 2006: 305–306)⁹: *puszyć się, pysznić, udawać ważnego, przechwalać się, być dumnym, stroić się, pokazywać piękno, dać wszystko od siebie, świadomie przyciągać uwagę*. Nieco mniej liczne interpretacje opierają się na semantyce przede wszystkim komponentu werbalnego: *zrezygnować z czegoś ważnego, pozbyć się czegoś, stracić jakąś szansę, stracić coś pięknego, wartościowego, (dać) wolność*. Pozostałe wyniki to skojarzenia z mówieniem (15% odpowiedzi): *wyznać coś komuś, powiedzieć coś zabronionego, wygadać się, plotkować, powiedzieć coś ładnego, kłamać*, z tajemnicą: *odkryć jakąś tajemnicę, prawdę o czymś* oraz pojedyncze: *dać upust swojej wyobraźni, zwrócić uwagę na coś innego, atrakcyjnego, otworzyć nowy rozdział w swoim życiu, chwycić szczęście* oraz zaskakujące – *palić trawę (marihuanę)*.

7) **Kraść Bogu dni** (*krasti Bogu dane* ‘besposličiti, dangubiti, traćiti vreme, ništa ne raditi’ OS 70) – **leżati trbuhom nagore** (*leżeć do góry brzuchem* ‘nie pracować, nic nie robić, leniuchować’ TL)

W polskiej wersji ankiety zaledwie niecałe 9% ankietowanych wskazało właściwe znaczenie, a niewielka część respondentów podała dość bliskie: *marnować czas, trwonić dni, marnować czyjś czas, zawracać głowę* – 8 respondentów. Co ciekawe, najtrafniej odpowiadali mężczyźni w starszej i najstarszej grupie wiekowej, niezależnie od wykształcenia. Pozostałe wyniki są bardzo zróżnicowane pod względem semantycznym. Najwięcej, ok. 30% wskazań dotyczyło asocjacji z długim życiem: *żyć długo, dłużej niż przeciętnie, oszukać przeznaczenie, czas, przechytrzyć śmierć, ukraść trochę czasu, zyskać na czasie*. Nieco mniej osób postawiło na szczęście: *być szczęściarzem, żyć pełnią życia, korzystać, czerpać z życia, żyć chwilą, carpe diem*. 15 osób miało skojarzenia związane z chorobą, śmiercią: *ciężko chora osoba, która ma umrzeć w krótkim terminie jednak przeżywa dłużej, niż przypuszczali lekarze, być umierającym, ale jeszcze żyć na przekór wszystkiemu, żyć dłużej niż można by przypuszczać np. przy chorobie, starości, umierać, być na ostatnich nogach, u progu śmierci, być starym*. 17 ankietowanych wskazało na aktywną lub ryzykowną egzystencję: *żyć aktywnie, ryzykownie, na krawędzi, być odważnym, robić więcej, niż teoretycznie czas na to pozwala, efektywnie wykorzystywać czas, wydajnie pracować, robić coś ponad przeciętność*. Pozostałe, pojedyncze odpowiedzi związane są z charakterem człowieka: *być sprytnym, zaradnym, cwanim, zachłannym* lub wskazują na asocjacje religijne: *nie chodzić do kościoła, pracować w święta i niedzielę, pracować w święta kościelne*.

Ponad połowa badanych serbskich respondentów podała trafne interpretacje: *leniuchować, odpoczywać, objąć się*, w tym zbliżony znaczeniowo zwrot (9

⁹ Także utarte wyrażenie porównawcze *dumny jak paw* ‘o człowieku: bardzo dumny, niezmiernie z siebie zadowolony’ (TL).

osób) *sve četiri u vis* ‘izraz za «vrednog» čovjeka koji zna da uživa. Najčešće se kaže za nekog koji flegmatično gleda na posao koji mu je dat na izvršenje’ (Vuk b.r., *wszystkie cztery w powietrzu* ‘o człowieku, który wie, jak nic nie robić, patrzy flegmatycznie na pracę’). 40% respondentów wskazało na bliskie normatywnemu znaczenie, reprezentowane najczęściej przez trudny do przetłumaczenia czasownik *uživati* bliski angielskiemu *enjoy*: *cieszyć się życiem, dogadzać sobie, relaksować się, nie zwracać na nic uwagi, chrapać, ziewać w sufit, nie mieć problemów, być hedonistą, żyć na całego*, a także przez frazeologizm *živeti kao bubreg u loju* ‘živeti u izobilju, izvrsno, uživati’ (OS 87, *jak nerka w loju* ‘żyć w obfitości, cieszyć się życiem’) oraz *objeść się, odpoczywać po sytym, bogatym posiłku, picciu*. Interpretacje te wydają się łatwe ze względu na możliwość odczytania ich z sensu strukturalnego jednostki. Taka wykładnia okazała się jednak myląca dla ok. 10% respondentów, którzy odpowiedzieli: *umrzeć, być martwym, rannym*.

8) *mieć pchłę w głowie* (*imati bubu u glavi* ‘zanositi se čudnim mislima, imati čudne ideje, biti luckast’ OS86, 87) – *imati seno u glavi* (*mieć siano w głowie* ‘być lekkomyślnym, niepoważnym’ WSP 116)

Po stronie polskiej: *być głupim, mieć pstro, siano, fiu-bździu w głowie* stanowiły ok. 23% wszystkich odpowiedzi. Podobna liczba ankietowanych wskazała na wynik: *mieć natrętą myśl, mały, irytujący szczegół, intrygująca, męcząca, natarczywa, nie dająca spokoju myśl*. Pozostałe odpowiedzi to: *mieć mętnik w głowie, być roztargnionym, roztrzępym, być niespokojnym, niezdecydowanym, mieć problem, dużo na głowie, mieć (szalony) pomysł(y), mieć brudną głowę, swędzenie, wszy, mieć kosmate myśli*. Wszystkie wyniki wskazują zatem na jednoznaczne negatywne skojarzenie.

Po stronie serbskiej: *być głupim, pustogłowym, lekkomyślnym, nieinteligentnym, nie mieć rozumu, nie korzystać z mózgu* odpowiedziało 118 ankietowanych, co daje ponad 70% odpowiedzi. Pozostałe wyniki: 32 odpowiedzi o wydźwięku negatywnym *nie wiedzieć czego się chce, być pogubionym, roztargnionym, zbitym z tropu, nie myśleć jasno, mieć problemy, troski* oraz 8 wskazujących na pozytywne znaczenie: *rozumny, rozsądny, myśleć, dobrze rozmyślać*.

9) *Za babciną mąkę* (za *babino brašno* ‘budzašto, jeftino, ni za ništa’ OS 22) – *za pseću kintu* (za *psi grosz* ‘bardzo tanio; za bardzo małą kwotę, za bezcen’ TL)

30% ankietowanych Polaków odpowiedziało zgodnie z normatywną semantyką jednostki: *tanio, za grosze, za niewielkie pieniądze, za bezcen*. 22 odpowiedzi wskazywały na frazeologizmy *za ostatni grosz*¹⁰ oraz *za wdowi grosz*¹¹. Dość liczne interpretacje (25% badanych) odnoszą się do źródeł, z jakich pochodziły pieniądze: *za pożyczone, za cudze, za babci hajs, dzięki babci, za pieniądze krewnych, za czyjeś, za babci rentę, emeryturę, za spadkowe pieniądze*. Część

¹⁰ *Ostatni grosz* ‘niewielka suma, której wydanie (zazwyczaj z serca albo niespodziewanie) poważnie uszczupla i tak już skąpe zasoby jakiejś osoby, instytucji’ (Müld 255).

¹¹ *Wdowi grosz* ‘niewielka suma, ofiara dana ze szczerego serca, kosztem wyrzeczeń przez ludzi niezamożnych’ (TL).

ankietowanych wskazywała także na skojarzenia z tradycją i wartością: *coś do czego mamy sentyment, za tradycję, coś wartościowego, zrobić coś solidnie, jak za dziada pradziada, coś starego, przestarzałego, powielać tradycje rodzinne, pielęgnować, wspominać* (10 osób). Pozostałe wskazania dotyczyły negatywnych asocjacji: *wykorzystywać innych, żyć cudzym kosztem, coś mało wartościowego* (8 respondentów) oraz pojedyncze: *umowa barterowa – towar za towar, być u mamy na garnuszku*.

Po stronie serbskiej, mimo iż jednostka nie istnieje w serbskiej normie frazeologicznej, wszyscy ankietowani (151 osób) odpowiedzieli zgodnie z właściwą semantyką jednostki. Wynika to prawdopodobnie z częstego skojarzenia psa z czymś mało wartościowym, nieistotnym (Kopaliński 2006: 320), co niejednokrotnie utrwalała głównie frazeologia polska¹².

10) **Cebula i woda** (*luk i voda* ‘koještarija, beznačajna stvar, bezbredna stvar, prazna priča; ništa’ OS 111) – **krckati o dupe** (*o dupe potnuc* ‘o czymś, co jest do niczego’ TL)

W polskiej wersji ankiety odpowiedzi bliskiej normatywnemu znaczeniu jednostki udzieliło zaledwie niecałe 4% respondentów: *coś bez znaczenia, nic ważne, nic*. Najczęstsze skojarzenia (ok. 35%) wiązały się z niskim statusem społecznym: *bieda* (31 osób), *coś taniego, skromnie, oszczędnie, cienkie produkty, słabe, chude jedzenie, o chlebie i wodzie*¹³, a także *więzienie* oraz *żartobliwe Polak nad morzem*. 25% odpowiedzi podkreślało przeciwstawność: *woda i ogień, ostrość i łagodność, coś, co nie pasuje do siebie, łzy i śmiech, chłopak i dziewczyna*. Prawie 15% respondentów, pozostając blisko znaczenia strukturalnego, skojarzyło wyrażenie ze składnikami produktów spożywczych: *zupa cebulowa, wywar, syrop na kaszel, a nawet popita*. 12 ankietowanych wskazało na: *coś podstawowego, coś co wystarczy do przeżycia, chleb i sól, sól i pieprz*. Pozostałe, pojedyncze odpowiedzi wynikały z asocjacji z nieporządkiem lub nadmiarem (4 osoby): *groch z kapustą*¹⁴, *bałagan, mydło i powidło*¹⁵ oraz łzawieniem oczu, wywoływanym przez sok cebuli (5 osób): *placz, łzy*.

Po stronie serbskiej na znaczenie bliskie normatywnemu wskazało niemal 20% respondentów: *coś wydające się bezwartościowym, zajmować się bezwartościowymi rzeczami, tracić pieniądze na bezwartościowe i niepotrzebne rzeczy, zmarnować coś*. Ponad 40% odpowiedzi odnosiło się do braku zaangażowania lub

¹² Zob. polskie: *pod psem* ‘bardzo złe, fatalne, marnie, w złym guście’ (TL), *psu na budę* ‘na nic, do niczego’ (TL), *zejść, schodzić na psy* ‘zbiednieć, zubożeć, podupaść, stracić dawną renomę, klasę; podupaść moralnie’ (TL); serbskie: *mršav kao pas* ‘vrlo mršav’ (OS 640).

¹³ (*Biedować, być, siedzieć, żyć*) *o chlebie i wodzie* ‘odżywiać się źle, być biednym, żyć bardzo skromnie, w niedostatku’ (Müld 111).

¹⁴ *Groch z kapustą* ‘nieład, nieporządek, bałagan, chaos, przypadkowa zbieranina’ (WSFzP 130).

¹⁵ (*Szwarc.*) *mydło i powidło* ‘o bardzo różnych rzeczach zgromadzonych w jednym miejscu, zwłaszcza o towarach w sklepie, w którym jest wszystkiego po trochu’ (WSFzP 262).

podejmowania bezskutecznych, bezwartościowych działań: *robić coś na próżno, bezskutecznie, źle, coś, co jest niemożliwe do zrobienia, tracić czas, leniuchować, nic nie robić, nie przejmować się czymś, nie przywiązywać wagi, nie interesować się, nie martwić o nic, dogadzać sobie, być egoistą* oraz żartobliwe *pracować w biurze*. Blisko 10% ankietowanych wskazało na osobę nerwową, nadpobudliwą: *być nerwowym, niestabilnym, gdy ktoś cię ciągle denerwuje*, być może ze względu na skojarzenie z także przytaczanym zwrotem *imati crve u dupetu* ‘każde se za osobu koja ne može mirno sedeti ni 2 minuta, stalno se vrpolti, okreće, ustaje, šeta... Jako energična osoba’ (Vuk b.r., *mieć robaki w tyłku* ‘o osobie, która nie może spokojnie usiedzieć dwóch minut, wiecznie się wierci, kręci; bardzo energiczna osoba’). Pozostałe, mniej liczne asocjacje to: *jeść dużo, łapczywie, być skąpym, oszczędnym, podlizywać się, zniszczyć coś, złamać, robić coś po kryjomu*.

***

Większość spetryfikowanych połączeń leksykalnych to metafory językowe, które, jak pisze Anna Pajdzińska:

Są wytworem wcześniejszego procesu reinterpretacji semantycznej. [...] Adresat odbiera ową jednostkę jak wszystkie inne zjawiska kodowe – określonemu kształtowi przypisuje określone znaczenie słownikowe, wymagane przez dany kontekst. W przeciwieństwie do metafory aktualnej metafora językowa nie zmusza więc odbiorcy komunikatu do aktywnego udziału, do wysiłku przy usuwaniu niekoherencji semantycznej wyrażenia (1993: 14).

Odbiorca, który nie zna danego kodu oraz kontekstu, zostaje zobligowany do samodzielnego odkrycia sensu jednostki, a ów sens będzie najprawdopodobniej wynikał z dosłownych (rzadziej przenośnych) znaczeń jej składników. Na kierunek interpretacji ma zatem wpływ jedna z istotnych cech właściwych frazeologizmom – obrazowość. Posługując się sformułowaniem Jolanty Ignatowicz-Skowrońskiej, można ją rozumieć jako

zdolność jednostki leksykalnej do wywoływania konkretnych, zmysłowo-emocjonalnych przedstawień o zjawiskach i przejawach rzeczywistości pozajęzykowej. [...] U źródeł takich jednostek frazeologicznych leżą swobodne połączenia słowne. [...] zjawisko obrazowości czy ściślej obrazu frazeologicznego jest bezpośrednio związane ze znaczeniem strukturalnym związku (2003: 101).

Skojarzenia pozawerbalne, wywołane przez literalny sens „nowej” jednostki, wydają się niezwykle istotne w procesie interpretacji jej znaczenia. Próba odkrycia semantyki frazeologizmów o prymarnych zdolnościach obrazowania, niezatartych przez mechaniczne odtwarzanie w częstym procesie komunikacji, daje możliwość uruchomienia niekiedy niezwykle ciekawych asocjacji. Analiza zebranego materiału zdaje się potwierdzać, że znaczny wpływ na odpowiedzi ankietowanych miała właśnie, wynikająca z ich sensu strukturalnego, obrazo-

wość. Niejednokrotnie także ów pozawerbalny obraz stawał się punktem wyjściowym do szukania bardziej złożonych, metaforycznych sensów, co świadczy o świadomości i pewnym wyczuciu lingwistycznym odpowiadających, a przede wszystkim rozumieniu przez nich istoty frazeologii. Na wielu interpretacjach zaważyły również internacjonalna lub słowiańska symbolika komponentu lub komponentów oraz związane z nimi stereotypy, a także podobieństwo składniowe lub leksykalne do innych, rodzimych jednostek. Asocjacyjne dociekania respondentów wiążą się z etymologią ludową (reinterpretacją etymologiczną), definiowaną jako „błędne, sprzeczne z dokumentacją językoznawczą wyjaśnienie pochodzenia określonego wyrazu” (Kostkiewiczowa 1988: 132). Nienaukowe odkrywanie znaczeń leksemów opiera się na skojarzeniach, na wiedzy potocznej i zależne jest od poziomu świadomości językowej użytkowników. Nakłonienie respondentów do tworzenia owych etymologii ukazuje bogactwo i różnorodność interpretacji oraz dowodzi, że literalne rozumienie idiomów może uniemożliwić właściwy proces komunikacji.

BIBLIOGRAFIA

- Basaj M., 1982, *Ekwiwalencja tłumaczeń frazeologizmów (na przykładzie języka czeskiego i polskiego)*, w: *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t.1, Wrocław, s. 157–165.
- Bąba S., 1989, *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*, Poznań.
- Ignatowicz-Skowrońska J., 2003, *Obraz frazeologiczny jako ośrodek zabiegów innowacyjnych*, w: *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. 2, Szczecin, s. 99–112.
- Jaracz M., 2003, *Stereotyp onimiczny w przysłowiach polskich*, w: *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. 2, Szczecin, s. 113–123.
- Kopaliński W., 2006, *Słownik symboli*, Warszawa.
- Kostkiewiczowa T., 1988, *Etymologia ludowa*, w: *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław, s. 132.
- Lewicki A.M., 2003, *Studia z teorii frazeologii*, Łask.
- Lewicki A.M., Pajdzińska A., 2001, *Frazeologia*, w: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin s. 315–333.
- Müld – Müldner-Nieckowski P., 2004, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- OS – Ostašević Đ., 2012, *Frazeološki rečnik srpskog jezika*, Nowy Sad.
- Pajdzińska A., 1993, *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*, Lublin.
- Rytel D., 1982, *Relacje semantyczne między jednostkami frazeologicznymi*, w: *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*, t. 1, Wrocław, s.71–79.
- Skorupka S., 1967, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1, Warszawa.
- SGMP b.r. – Gruchmanowa M., Walczak B. (red.), *Słownik gwary miejskiej Poznania*, <http://www.poznan.pl/mim/sownik> [dostęp: 10.01.2016].
- TL – Bąba S., Liberek J., 2010, *Popularny słownik frazeologiczny*, Warszawa [CD].

Vuk b.r. – *Vukajlija. Rečnik slenga*, <http://vukajlija.com> [dostęp:10.01.2016].

WSFzP – Kłosińska A., Sobol E., Stankiewicz A. (oprac.), 2005, *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, Warszawa.

WSJP int b.r. – Żmigrodzki P. (red.), *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <http://www.wsjp.pl> [dostęp:10.01.2016].

Zambrzycka M., 2012, *Stereotypowe wizerunki Cyganów-Romów w kulturze i języku polskim*, „Kultura i Historia”, nr 22, <http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/4211> [dostęp: 10.01.2016].